

תרגום

הָהוּא: יֵי כִי יוֹם לַיהוָה צְבָאוֹת עַל כָּל־
 גָּאֵה וּרֵם וְעַל כָּל־נִשְׂא וְיִשְׁפֹּל: יֵי וְעַל
 כָּל־אֲרִי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְהַנִּשְׂאִים וְעַל
 כָּל־אֲלֹנֵי הַבָּשָׁן: יֵי וְעַל כָּל־הָהָרִים
 הָרָמִים וְעַל כָּל־הַגְּבֻעוֹת הַנִּשְׂאֹת:
 מִי וְעַל כָּל־מְגֵדֶל גְּבוּהָ וְעַל כָּל־חוֹמָה
 בְּצוּרָה: מִי וְעַל כָּל־אֲנִיּוֹת תְּרִישֵׁי שׁוּעַל
 רֶשֶׁן בְּשׁוּר קְרִיָּה: מִי וְעַל קֶדֶר דִּיתֵיבִין בְּגִישׁ יָמָא וְעַל קֶדֶר דִּיתֵיבִין קְבִירֵי תֵּמָא שְׁפִירָן:
 רֶשֶׁי

אדם. גמות הרוח וכן כל לשון גובה עינים שמקרא כמד"ל
 גבה עיניו ורחב לבבו (תהלים ק"א): (יג) ארזי הלבנון. דוגמא
 הוא על הגזורים (ס"א המלכים): ארזי הבשן. שלטונים כמו
 שאלונים פחותים מן הארזים: (יד) ועל כל ההרים הרמים.
 על יושביהם: (טו) ועל כל אניות. מירגס וינתן ועל כל

אדם שכל עומקם ועיניהם אינו אלא לאסוף ולכנס
 אבן עזרא

רום אנשים. להפך כמו יגיע חשבי: (יב) כי. וישפל.
 כמו וישפל כי הוי"ו השיבו לעתיד כמו וכל השמש וטהר:
 (יג) ועל. יתכן היות הארזים גם ההרי' וכולם כמשמעו
 או הטעם דרך משל לכחורים והגדולים והעשירים והגזורים
 והמלכים: (יד) ועל. ההרים. לפי דעתי מגזרת הרה
 כאשר אפשר כספר תהלות: (טו) ועל. מגדל. בארמון
 המלך: (טז) ועל. אם הטעם על דרך משל יהיו הסותרים

האדם נראה בעינים לסיכך ססך עיני אל גבהות. וכן אמר
 עינים רמות. רום עינים: שפל. כשקל כי חפץ בבת יעקב.
 והוא עבר במקום עתיד. כמו ישפל. ופעמו לגבהית. כמו
 ושח גבהות אדם. אוסעמו לעיני. כמו ועיני גביהים תשפלה.
 ואמר שפל על כל אחר ואחר. ונמצא עין בלשון זכר. שבעה
 עינים. עיניך לנוכח יבוס. עיני ה' המה משופעים: וגשגב
 ה' לבדו. כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ: (יז) כי
 יום. פעם לבה שאמר וגשגב. אמר כי יום לה' צבאות כי כל
 גאה ורום ונשא ישפל ואותו היום יהיה לה' כי הכל יכירו
 במלכותו: וישפל. כמו וישפל: (יג) ועל כל ארזי. ארזי ואלוני
 משל על מלכי העכו"ם, וזכר ארזים ואלונים כי הם הגדולים מכל העצים. וכן אשר כגובה ארזים גבהו. וחסין הוא
 כאלונים. והרגס וינתן על כל מלכי עשמיא וגו': (יד) ועל כל ההרים. זכר הדברים אשר יתנאה האדם בהם וכל הגאות
 ישפל ביום ההוא. כי האל יגבה על כלם ויודו לו גבהותו וישפלו לפניו. והדברים שיתנאה אדם בהם על בני אדם הם
 ההרים הרמים והגבעות הנשאות שיהיה נשגב בהם כפני אויביו. ויעשה חוא בהם והם לא יעשו בו. וכן כי שיש לו
 במישור מגדל גבוה או חומות העיר בצורה. וכן מתנאה האדם בעושר וברוב נכסים גדולים הבאים לאדם דרך סחורת הים
 ברוב. ועל כן אמר: (טו) ועל כל אניות תרשים. זכר תרשים כי הוא חוף אניות, וינתן תרגס ועל כל דיתבין בניסי יבא.
 יתנאה אדם גם כן כדירות גדולות ונאות ומצויירות: ועל כל שכיות החסדה. פירוש שכיות ציורים. כמו איש בחדרי

מצורת דוד
 שהכה הוא לה' לכדו: (יז) כי יום. יסיום מוכן לשלם לכ"א כפי המול:
 (יג) ארזי הלבנון וגו'. הוא משל על המלכים והשלטונים: (יד) ועל כל
 ההרים וגו' ל"ה על היושבים עליהם: (טו) מגדל גבוה. ל"ה הכוסחים במגדל חוץ המגדל: (טז) אניות תרשים. הסולקים בלגונות טלים תרשים:

ה' א' הכרים הכמים. כוונה שנועות:
 טהרי קרא
 רד"ק

האדם נראה בעינים לסיכך ססך עיני אל גבהות. וכן אמר
 עינים רמות. רום עינים: שפל. כשקל כי חפץ בבת יעקב.
 והוא עבר במקום עתיד. כמו ישפל. ופעמו לגבהית. כמו
 ושח גבהות אדם. אוסעמו לעיני. כמו ועיני גביהים תשפלה.
 ואמר שפל על כל אחר ואחר. ונמצא עין בלשון זכר. שבעה
 עינים. עיניך לנוכח יבוס. עיני ה' המה משופעים: וגשגב
 ה' לבדו. כמו שאמר והיה ה' למלך על כל הארץ: (יז) כי
 יום. פעם לבה שאמר וגשגב. אמר כי יום לה' צבאות כי כל
 גאה ורום ונשא ישפל ואותו היום יהיה לה' כי הכל יכירו
 במלכותו: וישפל. כמו וישפל: (יג) ועל כל ארזי. ארזי ואלוני
 משל על מלכי העכו"ם, וזכר ארזים ואלונים כי הם הגדולים מכל העצים. וכן אשר כגובה ארזים גבהו. וחסין הוא
 כאלונים. והרגס וינתן על כל מלכי עשמיא וגו': (יד) ועל כל ההרים. זכר הדברים אשר יתנאה האדם בהם וכל הגאות
 ישפל ביום ההוא. כי האל יגבה על כלם ויודו לו גבהותו וישפלו לפניו. והדברים שיתנאה אדם בהם על בני אדם הם
 ההרים הרמים והגבעות הנשאות שיהיה נשגב בהם כפני אויביו. ויעשה חוא בהם והם לא יעשו בו. וכן כי שיש לו
 במישור מגדל גבוה או חומות העיר בצורה. וכן מתנאה האדם בעושר וברוב נכסים גדולים הבאים לאדם דרך סחורת הים
 ברוב. ועל כן אמר: (טו) ועל כל אניות תרשים. זכר תרשים כי הוא חוף אניות, וינתן תרגס ועל כל דיתבין בניסי יבא.
 יתנאה אדם גם כן כדירות גדולות ונאות ומצויירות: ועל כל שכיות החסדה. פירוש שכיות ציורים. כמו איש בחדרי

מצורת ציון
 (יג) אלוני הבשן. שם אילן הגדל נכסן:

כלי פז

והשני לשון צווי לבית יעקב שיעשו כן. עד כאן. והנלע"ד כתבתי בפסוק וישח אדם
 וישפל איש, ונתיישב שם הכפל עיין שם. וגם בשיטת חכמינו ז"ל ישבתי הכל. עיין
 שם.

כי יום לה' צבאות גו'. ילמדנו כי יום לה' צבאות על כל גאה ורום, שלא כמדת
 הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם מדת בשר ודם רואה אדם יפה ועשיר הוא מעמידו
 ומסייעו וכשהוא רואה לאדם שגופל ושוב מפילו, אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן כי

אם רואה אדם שהוא מתגאה הוא מפילו שנאמר כי יום לה' צבאות על כל גאה ורם ואומר גאות אדם תשפילנו, ואם רואה אדם שנפל עד שאול הוא מעמידו שנאמר מקימי מעפר דל. וכה"א כי שחה לעפר נפשינו, מה כתיב אחרי קומה עזרתה לנו, ואומר אם אמרתי מטה רגלי וגו'. עכ"ל. כווננו לדקדק בפסוק כפל גאה ורם ולמה אמר כל גאה ולא אמר וכל רם או גאה ורם ויתור על כל נשא ושפל והשפל מה פשעו, לכך פירש שבשר ודם מרומם ומחזיק ליפה שמתגאה ביופיו וכן לעשיר, והקדוש ברוך הוא נפרע מהמתגאה גם מהמסייעו, וזהו על כל גאה על יפה ועשיר. אמנם ורם על המסייעו ומרוממו שיפרע משניהם. וז"ש אם רואה אדם שהוא מתגאה על כל אחד מהנז' המסייע או המסייע הא' גאה והשני ורם.

או יהיה פסוק ואומר גאות אדם תשפילנו הביאו כנגד חלוקת וכשרואה אדם שנופל ושוב מפילו, שעליו אפשר שמביא פסוק ואומר גאות אדם תשפילנו מדה כנגד מדה כמו שהוא בגאותו משפיל לנופל, ולרמז אל החלוקה השנית שאמר וכשהוא רואה לאדם שנופל ושוב מפילו שעליו אפשר שאמר הפסוק ועל כל נשא ושפל על אותו נשא שמפיל עוד את חברו שנפל והושפל, זה שאמר ועל כל נשא ושפל כלומר שמתנשא על אותו שפל שנפל ומשפילו עוד.

או אפשר שמפרש בעל המאמר על כל נשא ושפל על מה שאמרו ואם רואה אדם שנפל עד שאול הוא מעמידו שנאמר מקים מעפר דל. וזהו על כל נשא ושפל רוצה לומר לה' יום להגביה שפל לעשותו נשא ונכבד, ואף על פי שאינו כדאי השפלתו גורמת שיעורר השם יתברך רחמים עליו, וזה שאמר כי שחה לעפר נפשינו קומה עזרתה לנו. ואל זה כיון בעל המאמר באומרו שנפל עד שאול הוא מעמידו, רוצה לומר הוא למען שמו ורחמיו וחסדיו מעמידו ואף על פי שאינו כדאי ולא הגון.

והרד"ק ז"ל כי יום לה' למה שאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, אמר כי יבא יום לה' צבאות על כל גאה ורם ונשא ישפיל לפניו, ואותו היום יהיה לה' כי הכל יכירו במלכות ושפל כמו וישפל. עד כאן.

ומהרי"א ז"ל, לפי שאמר למעלה ונשגב ה' לבדו ביום ההוא, סמך אליו הפרשה הזאת להודיע שהב"ה יביא יום רוצה לומר זמן אשר בו ידין עמים להשפיל על כל גאה רם וכל נשא ושפל, ובאו גם כן שלש פרשיות זו אחר זו שהם והיה באחרית הימים יעוד מה שיהיה, והשנית בית יעקב תוכחה ולמוד יוצא מן הראשונה. והשלישית כי יום לה' יעוד מה שיהיה מסכים למה שהוכיחם, ומה שאמ' על כל גאה ורם שתוכו כברו גאה מבפנים ורם מבחוץ, והצבועים גאים מבפנים בלבם ומבחוץ מראים עצמם שפלים ועליהם, אמר ועל כל נשא ושפל נשא בלבו ושפל מבחוץ לפנים לגנוב דעת הבריות. עד כאן.

ולעד"ן מה שלמדתי למעלה מתוך דברי חז"ל, שכוונת יום ה' העתיד לבא הוא כדי להשפיל הגבוה והגבהת השפל וזהו ועל כל נשא וכן על השפל. וז"ש ושפל, ר"ל להגביהו כי יום ה' כולל טובה לטובים ושפלי ברך לשום שפלים למרום והגאים ישפילם. עוד זכרתי ושפל קרוב לדברי הרד"ק ז"ל שחלוקת ושפל שחוזר עם כל

חלוקה מהנזכרות בפסוק גאה ושפל ורם ושפל נשא ושפל, ור"ל שאותו הגאה ישפיל אותו ה' ומ"ש ושפל ולא אמר ישפיל שאילו אמר ישפיל, היה אפשר שעודנו מחזיק בסכלות גאוותו ויהיה דל גאה, לז"א ושפל כלומר שישפילנו השי"ת והוא גם כן יהיה שפל בעיניו ויקבל תוכחת השי"ת ויכנע. וכיוצא בזה שפירשתי ושפל עם כל אחת מהחלוקות הנזכר גאה ושפל ורם ושפל נשא ושפל שאומר ושפל באחרונה להיותו מוסב עם כל אחת ואחת קרוב לשיטת מהרי"א ז"ל גאה בקרבו ושפל לפניו, וכן ורם וכן נשא בקרבו ושפל לפניו ושמתתי כשראיתי שכוונתי לדעת הנזכרים ז"ל.

ועל כל ארזי גו' ועל גו' ועל גו'. רש"י ז"ל, ארזי הלבנון דוגמא היא על המלכים. אלוני הבשן שלטונים כמו שהאלונים פחותים מן הארזים ועל כל ההרים הרמים על יושביהם ועל כל מגדל ת"י על כל דיתבין בניסי ימא באיי הם שמוצאם ומובאם באניות. תרשיש שם ים ששמו תרשיש. שכיות החמדה פלטרין רצופין במשכית רצפות שיש כמו ואבן משכית על שם שסוכרין בו את הקרקע. עד כאן. וכן הראב"ע ז"ל, ועל ההרים לדעתי מגזרת הרה, ועל כל מגדל בארמן המלך אם הטעם על דרך משל יהיו הסוחרים ואלה האניות הן לישראל ההולכות אל תרשיש, שכיות כמו אבן משכיתם. ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל, ובכלל הזכיר כל הפרטים שהאדם יתגאה בהם כמו ההרים הרמים שישגב בהם מאויביו וכן המגדל ועיר בצורה, לומר שהשי"ת גבוה על כולם ישפילו לפניו וזה דבר על האומות כדעת הרד"ק. וכן מהרי"א ז"ל, והביא סעד מן המתרגם שתרגם ועל כל ארזי הלבנון ועל כל מלכי עממיא תקיפית ועל כל טירני מדינתא, והראיה כי לפי שהמלכים מהם יתעצמו בהרים הרמים ומגדלו ומהם יתגברו באוניות שמביאים על הים ומהם ששימו כבוד וגאות בבניינים נאים ושכיות חמדה, ולזה אמר שיפקוד ה' על הכל ויפול כל מגדל וחומה נשגבת באופן שלא יוכלו הבריות להשגב לא בהרים רמים וחומה בצורה ולא באוניות ולא בשום דבר זולתו. ולזה אמר שני' ושח גבהות אדם גו', להודיע שזאת הנקמה שיעשה השי"ת בהרים הרמים ובשאר כל הפרטים הנזכרים בפסוקים לא מפאת עצמן יעשה כן כי מה שפעם והוא ברא' רמים אלא כדי להשפיל והכניע האנשים הנשגבים בהם. ז"ש וישח גבהות אדם גו' ע"י השחתה הנזכר בפרטים הנזכר והשי"ת יהיה נשגב לבדו. ע"כ תורף דבריו. ואפשר שכוון בזה שבזמן ההוא יביא ה' רעש גדול בארץ ולכן יפלו החומות וההרים הגבוהים וכל מגדל, ומפני זה יבאו בני האדם במערות צורים להחבא מאותו הרעש כדי שלא יפלו עליהם הבתים וימותו כמו שיקרה ברעשים.

ושח גבהות האדם גו'. הראב"ע ז"ל, ושח פעם אחרת כי בעבור כל אלה הנזכרים יגבה לב בעליהן ובאד' ישחו ע"כ. ודמהרי"א ז"ל כבר זכרתיו בפסוק הקודם. ולעד"ן לדקדק השינוי שאמר ושח גבהות האדם בה"א הידיעה. ונראה שהכוונה לומר שכל דבר גבוה ישפיל השי"ת כדי שלא ישאר מדבר גאה ורם שורש ולא ענף ולא בצומח כמו ארזי הלבנון ואלוני הבשן. וכן בדומם יפקוד ה' בהרים הרמים

תרגום

כְּלִישְׁכוֹת הַחֲמִידָה: "וְשָׁח גְּבֵהוֹת
הָאָדָם וְשָׁפַל רוּם אֲנָשִׁים וְנִשְׁגַּב יְהוָה
לְבָהּוּ בַיּוֹם הַהוּא: "וְהָאֱלִילִים כְּלִיל
יִחְלָף: יִשְׁוֹבְאוּ בְּמַעֲרוֹת צָרִים וּבְמַחֲלֹת
עֹפֶר מִפְּנֵי פֶחַד יְהוָה וּמִהֲדָר גְּאוֹנוֹ
בְּקוֹמוֹ לְעֶרֶץ הָאָרֶץ: יִשְׁוֹבְאוּ הַהוּא
יִשְׁלֹךְ הָאָדָם אֶת אֱלִילָיו כִּסְפּוֹ וְאֶת
אֱלִילָיו וְהָבוּ אֲשֶׁר עָשׂוּ לָהֶם תַּחֲנוּת

י' וְיִסְמְךָ רְמוֹת אֱלֹהִים
וְיִחְלָשׁ תְּקוּף גְּבִירִין
וְיִסְמְךָ י' בְּחֻדוֹהִי
בְּעֶרְכָּא הָיָא:
י' וְיִסְמְךָ תִּקְרָא
וְיִסְמְךָ י' וְיִסְמְךָ
בְּמַעֲרוֹת מְנִיָּא וּבְמַחֲלֵי
עֹפֶר מִן קִדְמָא דְּסִלְמָא
דִּי וְיִסְמְךָ י' וְיִסְמְךָ
בְּאִתְּגָלְיוֹהִי לְמַתְּבֵר
רְשִׁיעֵי אֲרֻעָא: כ' בְּעֶרְכָּא
הָיָא וְיִסְמְךָ בְּנֵי אֱלֹהִים
י' מַעֲנוֹת בְּמַפְיֵהוֹן וְיִסְמְךָ
מַעֲנוֹת דְּהִתְּהוֹן וְיִסְמְךָ
הָיָא לְמַסְגִּיד לְמַעֲנוֹתָא
וְלְצִלְמִנִיא

1234567

מהר"י קרא

ובוסתים בחילים וקופאים על שכריהם ואומרים בלבביהם לא
ישיב ה' ולא ירע! (יו) וגשנב ה' לבדו ביום ההוא. מאתה
שעה: (יח) והאלילים כליל יחלף. כל האלילים יעביר.
האלילים הם הנזכרים למעלה. והמלא ארצו אלילים: (יט) ובאו.
עובדיהם בנקרת צורים: (כ) ביום ההוא ישליך האדם את
אלילי כספו ואת אלילי זהבו. והיכן ישליכם לחפר פירות

רשעי (יט) ובאו. יושבי הארץ: במערות צורים ובמחילות. הם הם מערות: בקומו. ליום הדין: לערוץ הארץ. לשנוה
רשעי הארץ: (כ) להשתחוות לחפור פירות. גלולים בדמות חפרפרות מיני נחלים שחופרין הארץ שקורין

רד"ק

משכיתו. והרגם יונתן ועל כל ברגיות שופרא: (יז) ושח.
ספורש הוא: (יח) והאלילים. אף על פי שהאלילים כבר
פסקו מרוב האומות היום עוד יש בקצה הכורח עובדי אלילים
ועוד יחשבו גם הם עכ"ם שהם משתחוים ועובדים לגלילים.
ואו בימות חמשיה כל האלילים יכרתו עד גמירא. לפיכך אמר
כליל וכן כליל תקסר. ופירוש יחלף, יכרית. כלומר האל
יכרית אותם כלם וכן בענין כריתתם אם יחלף ויסגר וחלפת
רקתו: (יט) ובאו במערות צרים. מערות לא נשתנה במסכות.
אמר עכ"ם יתחבאו במערות ובמחילות כי יחשבו להציל שם:
לערוץ הארץ. כתרנומו לכתבר רשיעי ארעא: (כ) ביום תחוא.
בימות חמשיה כשיעשה האל משפט ברשעים: אלילי כספו
ואלילי זהבו. כמו שפירש'. כי עוד היום בקצה ארץ חמורח
עובדים אלילי כסף וזהב. וכן בצורות של כסף ושל זהב:
לחפר פירות. שםם הלמ"ד למלת ישליך שוכר. כלומר אל
למיסגר למענות ולצלמניא. תרגם ולצלמנים וצלמניא. כי יש עובדים צורות עשלה. ולפירושו גם כן יחיה לחפור פירות
פירוש כמו מלה אחת אף על פי שהוא שתי מלות. ומפרשים אותו עוף שמנקר הפירות. ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ
חפירות וחיו עובדים צורתו. ולפיכך יחיה פירושו לחפר פירות שתי מלות. ויהיה פירוש פירות חפירות.

מצודת ציון

(טז) שכיות. מלשון סכן ומכסה וכו' סלסלה וכן ואלן משכית
(ויקרא כ"ו): (יח) כליל. מלשון כל וכן כליל חללה (שמות
ל"ח): יחלף. פנין העברה מן העולם: (יט) ובמחלות. הוא
כעין מערס: לערץ. לשכר כמו לא חסרון מפיהם (דברים ז):

דיתבין בניסי ימא באיי הים שמואלן ומוכלן באניות:
הרשיש. שם יס ששמו תרשים: שכיות החמדה. פלטרין
רלוסין במשכיות רלפת שיש כמו ואלן משכית (ויקרא כ"ו)
על שם שסוככים זו את הקרקע: (יז) ביום ההוא. הוא
יום הדין: (יח) כליל יחלף. כלו יחליף כולם יאכדו:
(יט) ובאו. יושבי הארץ: במערות צורים ובמחילות. הם הם מערות: בקומו. ליום הדין: לערוץ הארץ. לשנוה
רשעי הארץ: (כ) להשתחוות לחפור פירות. גלולים בדמות חפרפרות מיני נחלים שחופרין הארץ שקורין

אבן עזרא

ואלה האניות הן לישראל ההולכות אל תרשים: שכיות. כמו
אלן משכית: (יז) ושח. פעם אחרת כי בעבור כל אלה
הנזכרים יגבה לב בעליהן ובאכדס יסחו: (יח) והאלילים.
יחלף. יכרות וכן כל בני חלוף שיש עליהם מיתה וקרוב
ממנו חלף הלך לו: בדיר. מלה נוספת על יחיד זכר ונקבה
ועל רבים והפעם הכל כמו כליל חללה כליל חללה ויו"ד
יחלף שז אל השם הנכבד: (כ) ביום. אשר עשו לו.
העושים כמו ויאמר לווסף את אשר כבר עשוהו: לחפר
פירות. לפי דעתי שהאחת חפרפרת והוא שם עוף יעוף
כלילה כעטלף ומביא עמו ביום במקום סתר. ויש אומרים

החפירות ואל חורי העמלפים שם ישליכו האלילים. ויונתן פירש שםם הלמ"ד למלת להשתחוות הסמוך לה. שתרנם
למיסגר למענות ולצלמניא. תרגם ולצלמנים וצלמניא. כי יש עובדים צורות עשלה. ולפירושו גם כן יחיה לחפור פירות
פירוש כמו מלה אחת אף על פי שהוא שתי מלות. ומפרשים אותו עוף שמנקר הפירות. ויש מפרשים שרץ שחופר בארץ
חפירות וחיו עובדים צורתו. ולפיכך יחיה פירושו לחפר פירות שתי מלות. ויהיה פירוש פירות חפירות.

מצודת דוד

שכיות החמדה. השכים היושבים בסכית פוע. רלוסין כרלסם
לכנים המודים: (יז) ושח. אז ישפל גבהות האדם: (יח) כליל
יחלף. את כולם יעביר מן העולם: (יט) ובאו. עובדי כוכבים
יבואו להשמן כמענות וגו': הארץ. יושבי הארץ: (כ) אשר עשו

כלי פז

והגבעות הנשאות וגם במלאכותיי כמו המגרל והחומה בצורה. אח"כ יאמר כי גם
הגבהות אשר בגופו של האדם אם הוא גבוה קומה ישפילנו ה', וז"ש ושח גבהות
האדם גבהו ממש ישח, וכן ושפל רום אנשים הרמים ממש. והפ' הראשון דבר
בגבהות המידות שעיני גבהות אדם ישפל, ובזה מובן ב' כתובים הבאים כאחד
שהאחד בא להגיד שפלות הקומה ממש והשני שפלות המדות.

והאלילים כליל יחלף גו'. הראב"ע ז"ל, יחלף יכרות, וכן כל בני חלוף, וקרוב

ממנו חלף הלך לו כליל, מילה נופלת על יחיד זכר ונקבה ועל רבים, והטעם הכל כמו כליל תכלה ויו"ד יחלוף שב אל ה' הנכבד. ע"כ. וכן הרד"ק ז"ל, והוסיף שאעפ"י שכבר בטלו האלילים מקצת האומות, לפי שעדיין ימצאו בקצת האומות בצד המזרח שנותנים האלהות לאותם האלילים, לזה ייעד ביום ההוא אשר נשגב ה' לבדו גם זאת השארית בכללם יכרית אותם ה'. ע"כ.

ומהרי"א, לפי שייעד ונשגב ה' לבדו ביום ההוא כי לא תהיה הנפילה הזאת הכוללת בכל הגאים מפאת קרב ומלחמה, אלא ונשגב ה' לבדו ביום ההוא בדרך פליאה בלי הצטרפות דבר טבעי או מדיני אלא ה' לבדו, לז"א והאלילים בכלל יחלוף ויכרת זכרם מלבב בני האדם, כי יכירו וידעו שהבל המה מעשה תעתועים. ולעד"ן שאמר יחלוף בלשון יחיד, להודיע כמה ארך אפים לפניו יתברך שלא יחליפו כולם בבת אחת אלא אחד לאחד עד כלותם, ויהיה זה כדי לתת ריוח בין חליפ' אליל לאליל זולתו. וז"ש יחלוף בלשון יחיד אחד לאחד כדי שימשכו מזה ב' תועלו', הא' הוא לכשרים קצת שיתנו לב להתחרט מעבודת האלילים בראותם שחלף הא' מהאלילים יאמר בלבו כאבדן זה אבדן הנשארים וישוב אל ה' וירחמם כי חפץ בתיקון העולם ולא בקלקול מעשה ידיו. והענין הב' ימשך אוי לרשע רע שמקשה לבו, ואעפ"י שראה שחלף אותו האליל הנה יפול ברע, וכמו שאירע למצריים בבעל צפון שנשאר כי און ותרפים הפצר משגיא לגוים ויאבדם. וז"ש והאלילים כליל כולם יתמו אך אחד לאחד כאמור וזה שאמר יחלוף, ובסמוך בהבנת הכתובים הנמשכים יתרחב הענין הזה יותר בפסוק ביום ההוא בסייעתא דשמיא.

ובאו במערות צורים גו'. רש"י ז"ל, מחילות הם מערות, בקומו ליום הדין לערוץ הארץ לשבור רשעי ארץ. ע"כ. וכת"י למתבר רשעי ארעא. וכן הרד"ק ז"ל, והוסיף במערות לא נשתנה בסמיכות, ואמר שיחשבו להנצל ולזה יתחבאו במערות ומחילות.

ביום ההוא ישליך גו' לבוא גו'. רש"י ז"ל להשתחוות לחפור פירות צלמי ע"א בדמות חפור פרות מיני שרצים שחופרין הארץ שקורין טלפס בלע"ז. עטלפים קל אבא שוריי"ץ בלע"ז. יש לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחוות ישליך האדם בחריצין ובעריצין שימצא לפניו כשהולך לברוח ולהטמן. ע"כ. והראב"ע ז"ל, אשר עשו לו העושים כמו ויאמר ליוסף. את אשר כבר עשוהו. לחפר פרות, לפי דעתי שהוא מלה אחת חפרפרות, והוא שם עוף יעוף בלילה כעטלף ומחביא עצמו ביום במקום סתר. וי"א שהוא עוף שיאכל הפירות בלילות והם שתי מלות לחפר פירות. לבא בנקר, מקום מנוקר. ובסעיפי, כדמות בדים יוצאים מהסלע ויסתרו שם לערוץ לנצח מגזר עריץ. וי"א להפחיד, והנה יהיה פועל יוצא, ויתכן היות אל תערוץ ג"כ ויחסר מלת לבך ונקרא עריץ שם התואר יוצא כמו האימים. ע"כ.

והרד"ק ז"ל, ביום ההוא, בימות המשיח כשיעשה האל משפט ברשעים. אלילי כספו ואלילי זהבו, כי עוד היום בקצה המזרח עובדים אלילי כסף וזהב. לחפור פירות, טעם

הלמ"ד למל' ישליך שזכר, כלומר ישליך אל החפירות ואל חורי העטלפים. ויונתן פי' טעם הלמ"ד למלת להשתחוות הסמוך לה, שתרגם למסגד לטעויות ולצלמניא, ותרגם לעטלפים ולצלמני' כי יש עובדים צורת העטלף, ולפי' יהיה ג"כ פי' לחפר פירות כמו מלה אחת, ואפי' שהוא שתי מילו' ומפרשים אותו עוף שמנקר הפירות כחופר אותם. וי"מ שרץ שחופר חפירות בארץ והיו עובדי' צורתו, ולפירושינו יהיה לחפר פירות שתי מילות, ופי' פירות חפירות ודומה לו בדברי רבותינו פיר' דסופלי שפירושו חפירות שמשליכין שם גריני תמרים. ואמ' שישליך האדם האלילים למקומות שיחפרו שם חפירות להסתיר שם וישליכו שם האלילים דרך בזיון, כלומר כי לא הועילו להם, ואם ינצלו ישברו להיותם כסף וזהב לא צלמי' לבא, ר"ל יברחו להכני' במערות הצורים, ונקראו המערות נקרות וכן ושמתיך בנקרת הצור לפי שמנקרים הצורים ועושים שם מערות ובסעיפי הסלעים ויבואו ג"כ להשגב בשיני הסלעים הגבוהים, ודימ' שן סלע לסעיפי האילן הגבוה וכן בסעיף סלע עיטם. ע"כ.

ומהרי"א ז"ל הביא כשיטת רש"י ז"ל בפי' למ"ד לחפור, או שישליך אלילי כספו גו' לחפור פירות באותן החפירות, או שהוא דבק אל תיבת להשתחוות לחפור פירות שלהם ישתחוו וכמו שהביא הרד"ק ז"ל כנז"ל. והוסיף שאמר מפני פחד ה' יראת העונש ומהדר גאונו יראת הרוממות, שעל שתייהן אמר איוב כי פחד אלי אד אל כנגד יראת העונש ומשאתו לא אוכל יראת הרוממות וההתנשאות, וזהו שאתו לשון התנשאות. ואמר בקומו להורות תוקף הנקמה, כי נקמת מצרים נעשי' דרך העבר כמו שכ' ועברתי בארץ מצרים דרך העברה ועכ"ז גדלה הנקמה, ובמבול נאמר ה' למבול ישב, ואם בישיבה והעברה נעשו אותן הנקמות מה יהיה כי יקום אל בקומה זקופה המורה על התעצמות בנקמה, וזהו בקומו לערוץ הארץ.

ולעד"ן לדקדק אומ' אשר עשו לו ולא הזכיר מי הם העושים, וכן אומרו ישליך האדם, אם הוא כדי להחביאו כדרך המפ' ז"ל אין לשון ישליך מדוקדק שהוא כמו כספם וזהבם בחוצות ישליכו כנבלה זו הנשלכת לכלבים כדכתי' לכלב תשליכון אותו. ועוד ק' השנות פסוק לבא בנקרות גו', שכבר קדם ובאו במערות צורים והשנוי אשר בין שני הכתובים במערות בנקרות במחילות עפר בסעיפי הסלעים. ונראה במה שקדם שהאלילים לא יספו ויתמו יחדיו אלא אחד לאחד למצוא חשבון עד כלותם ושלזה אמ' יחלוף בלשון יחיד, בזה אבין אומ' ובאו במערות צורים גו' ואז בראות האדם המשכיל על דבר יתן אל לבו לשוב ולהשליך על פני חוץ אלילי כספו ואלילי זהבו כפגר מובס. ז"ש ביום ההוא אשר יחלוף אליל א' בה שעת' ישליך האדם השלם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו ישליכ' על פני חוצות כטיט יריק', יען שהאלילים הנזכרים עשו לו לאדם הנזכר והם גרמא לבא להשתחוות לשרץ כעכבר הארץ אשר אין לו עינים ולעטלפים שכמוהם יהיו עושיהם עורים ונלחזים במעגלותם ולזה יחוייבו סחוב והשלך האלילים האלה, ואף על פי שהם חשובים שהם של כסף וזהב עכ"ז ישליכם לפי שהם הם אשר עשו לו להשתחוות למין מתועב לחפור פירות ולעטלפים, והם הם שגרמו לו לבא בנקרות הצורים ובסעיפי הסלעים כנזכר בפסוק ובאו במערות

תרגום

וְלַעֲמִלִּים : כֹּה לְבֹא
בְּנִקְרֹת הַצִּירִים וּבְסַעֲפֵי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי
פַּחַד יְהוָה וּמִהֲדָר גְּאוֹנוֹ בְּקוֹמוֹ לְעֶרְץ
הָאָרֶץ : כִּי חָדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר
נִשְׁמָה בָּאֵפוֹ כִּי בִמָּה נֶחֱשֵׁב הוּא :

וְלַעֲמִלִּים : כֹּה לְבֹא
בְּנִקְרֹת הַצִּירִים וּבְסַעֲפֵי הַסְּלָעִים מִפְּנֵי
פַּחַד יְהוָה וּמִהֲדָר גְּאוֹנוֹ בְּקוֹמוֹ לְעֶרְץ
הָאָרֶץ : כִּי חָדְלוּ לָכֶם מִן־הָאָדָם אֲשֶׁר
נִשְׁמָה בָּאֵפוֹ כִּי בִמָּה נֶחֱשֵׁב הוּא :

ת"א חדלו לכם כי נחשב הוא : כ"א חדלו לכם כי נחשב הוא :

כי

רש"י

(סלס"ט בלע"ז) : ולעמלים : קולבא (שור"ן בלע"ז) יש
לפתור עוד את אליליו אשר עשה לו להשתחות וסליך האדם
בחריצים ובנעילין שימלא לפניו כשהולך לנרות ולהטמן :
(כב) חדלו לכם מן האדם : שלא לשמוע לאותן המתעשים
אתכם מאחרי ולהשתחות למעשה ידיו : אשר נשמה
באפו : אשר כל חיותו וכחו תלויה בנשמת אפו שהוא רוח
פורה שהיוס יסנה בו ומחר תלא ממנו וק"ו לדמות חפרפרות
שאין בו ממש ד"א חדלו לכם מכל הדרכים הרעים ולמדו מן
האדם אשר נשמה באפו הראויה למה נחשב הוא וקל וחומר
לכו"ס למעשה ידיו שאינו נחשב לכלום :

הוא חותם בסוף הענין חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו : תצא רוחו
ישוב לאדמתו ביום ההוא אבד נבחות האדם : ומדוע תתנשאו ותתנאו כי במה נחשב הוא : בכה עתיד להיות נחשב [נאות]
ונבחות שלכם :

אבן עזרא

שהוא עוף שיאכל הפירות כליליות והם שתי מלות : (כא) לבוא
בנקרת : מקום מוקר : ובסעיפי : כדמות בדים יולאים
מהסלע יסתרו שם : לערוץ : לגלגל מגזרת ערץ ויש אומרים
להפחיד והנה יהיה פועל יולא ויתכן היות אל תערוץ גם כן
ויחמר מלת לכך ונקרא ערץ שם התואר יולא כמו האמים :
(כב) חדלו : אחר שהשם גזר עליכם וזהו מפני פחד ה'
אין כח באלים לנטל גזירותיו על כן חדלו לכם מן האדם
שלא יושעו אתכם כי הכל המה :

כי האדם כהן נחשב כי במעט רגע ימות כי
הנשמה באפו : כלומר קרוב לצאת : ואמר באפו כי רוח החיים תלוי באף : כי דרך נקבי האף יצא החום הסבכי אשר בלב
החיד : וכן יכנס אליו דרך נקבי האף קרירות האויר ובוה חיי האדם כמו שידוע בחכמת הסבע : אם כן שחיו קצרים במה

מצודת דוד

לו : אשר עשו כולם כ"א לעלמו להשתחות אליה : לחפד פרות :
מוסב על מלת ישליך לומר האלילים ישליך אל החפירות הטמוקות
ואל חורי העטלסים : (כא) לבוא : ר"ל כשילך לבוא בנקרות האלילים
וגו' אז בדרך מהלכו ישליך האלילים מידו : (כב) חדלו לכם :
מנעו עלמכם מעבדות האלילים כי חביו הדבר מן האדם אשר יש
נשמה באפו הראויה במה נחשב הוא הלא תלא רוחו ישוב לאדמתו
ואף כ"א ראו לעבוד האלילים שאפילו נשמת חיים אין בו :

מהר"י קרא

ולעמלים : לגמות שחפרות חפר פרות ולעמלים :
(כב) חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו : פתר בו אחי אבא
ר' מנחם ב"ר חלבו : הואיל וסוף עובדית של ע"ז לבא בנקרת
הצורים ובמחילות עפר ולהיות משליכים איש אליליו בספו ואיש
אליליו זהבו ולהיות נחתם גור דינם לבאר שחת : חדלו לכם סמנה
בפרס יבא אף ה' ליפרע מעובדיה וצא ולמד מן האדם הזה אשר
נשמה באפו כי בכה נחשב הוא : היום כאן וסחר בקבר : על
אות כמה וכמה ע"ז שאין בה רוח חיים : אך אילו הילך
המקראות לא יוכל כפתרון שהרי כתוב בצדו כי הנה האדון ה'
צבאות בסיר מירושלם וסיהודה משען ומשענה : ותיבת כי בא
לפרש וליחן טעם בדבר לענין של בעלה להגיד מי גרם ולדברי
אחי אבא האיד יפרש כי הנה האדון ה' צבאות בקרא של
בעלה שאמר חדלו לכם מן האדם : אבל לפי פשוטו והילוכו
אני אומר הכפרש יוסף ב"ר שמעון לפי שמתחיל בענין כי יום
לח' צבאות על כל גאון ורם : ושח נבחות אדם וגו' הוא חותם בסוף הענין חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו : תצא רוחו
ישוב לאדמתו ביום ההוא אבד נבחות האדם : ומדוע תתנשאו ותתנאו כי במה נחשב הוא : בכה עתיד להיות נחשב [נאות]
ונבחות שלכם :

רד"ק

ודומה לו בדברי רבותינו פירא דשפולי : שפירושו חפירה
שמשליכים שם נרעיני התמרים : ואמר שישליך האדם
האלילים למקומות שיחפרו החפירות להסתר שם וישליכו
האלילים שם דרך בזיון כילא תועילו להם ואם ינעלו להיות
כסף וזהב לא צלמים : (כא) לבא בנקרת הצורים : רצה
לומר יברחו לחכנם במערות הצורים : ונקרא המערות
נקרות : וכן ושמתוך בנקרת הצור לפי שמנקרים בצורים
ועושים שם מערות : ובסעיפי הסלעים : ויבאוגם כן להשגב
בשיני הסלעים הגבוהים : ודמה שן הסלע לסעיף האילן הגבוה :
וכן בסעיף סלע עיפס : (כב) חדלו לכם : אז יאמר כל אחד
לחבירו חדלו לכם מן האדם כי יהיה פחד ה' על כל העולם :

ויאמר איש לאחיו לא יהיה עוד מורא בשר ודם עליכם אלא מורא האל לבדו : כי האדם כאן נחשב כי במעט רגע ימות כי
הנשמה באפו : כלומר קרוב לצאת : ואמר באפו כי רוח החיים תלוי באף : כי דרך נקבי האף יצא החום הסבכי אשר בלב
החיד : וכן יכנס אליו דרך נקבי האף קרירות האויר ובוה חיי האדם כמו שידוע בחכמת הסבע : אם כן שחיו קצרים במה

מצודת ציון

(כ) לחפר פרות : פתרונו כמו מלה אחת והוא מלשון חפירה ונכנסה
הט"ן והלמ"ד סעלנו לומר בחפירות טמוקות כמו אדמס שפירוש
אדום ביותר וכן ירקק והדומות : ולעמלים : שם עוף עטלף והוא
הפזרה צליה : (כא) בנקרות : ענין חור ונקד כמו ואל מקצת צור
נקתם (לקמן כ"א) : ובסעיפי : ענינו שן הסלע הכולט וכן בסעיף
סלע עיפס (שפס"ט ט"ו) והוא לשון מושאל מהגוף הכולט מן האילן
הנקד סעיף כמ"ש וכלה סעיפיה (לקמן כ"ו) :

כלי פז

גו' שלעומת כל זה שהכשילום והביאו חיתת עליהם לבא בנקרות צורים ראוי
להשליכם על פני חוצות כדומן.

ואמר כאן לבא בנקרת צורים : לפי שהאדם השלם יותר מוסיף רעת שלזה אמר
האדם בה"א הידיעה, כלומר האדם הידוע ומפורסם בשלימות מדותיו והשכלתו יוסיף
מכאוב לבא בנקרת הצורים שנקרת הוא נקב או בקיעה קטנה ממערות צורים, וכן
סעיפי הסלעים הוא מקום צר יותר ממחילות עפר מרוב פחדו מפחד ה' ושאתו לא
יוכל.

או אפשר שאמר אשר עשו על הכסף והזהב כי ברבות הכסף וזהב וישמן ישורון ויבעט להשתחוות לאלילים. וז"ש ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו, אשר כספו וזהבו הנזכר הם הם אשר עשו לו להשתחוות אל חפר פירות ולעטלפים שתמונתם הם האלילים אשר הטעוהו הכסף והזהב שיעשה לו להשתחוות, א"כ אשר עשו לו חוזר לאלילים או חוזר הוא אל הכסף וזהב הנזכרים ע"ד וכסף הרבתי לה וזהב עשו לבעל.

ועוד אפשר בהבנת הפסוקים, כי בפסוקים הראשונים באומרו והאלילים גו' הודיע כלי' הנעבדי' ובשני הודיע צער העובדים יאמר ובאו במערות צורים גו', ואח"כ בשני הפסוקים של ביום ההוא ישליך האדם גו' לבא גו' יבאר האופן שיהיה זה כי ביום ההוא יום ה' הנזכר אשר לה' על כל גאה ורם, תעורר האדם המשכיל וישליך האדם את אלילי כספו הנחמדים מזהב ישליכם מרוב טרדתו לבא בנקרות הצורים גו', ובזה האופן הנזכר יתקיים כליית האלילים כליל יחלוף שאם האלילים של כסף וזהב כך שאר אלילים על אחת כמה וכמה שירמסום ברגליהם ויהיו בקש לפני רוח כאש תבער יער.

חדלו לכם גו'. מסכת ברכות פרק היה קורא, אמר רב נחמן הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה, שנאמר חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא, אל תקרי במה אלא במה. ושמאל אמר במה חשבנו לזה לא לאלוה. עכ"ל. ורש"י ז"ל פירש דמדקאמר חדלו על כרחין בשעה שיש להן לעסוק בכבוד המקום אל תתעסקו בכבוד אדם דאי לאו הכי למה לי לחדול. עד כאן. ולעד"ן שדקדקו חז"ל סימן זה של אשר נשמה באפו למה, די שיאמר חדלו לכם מן האדם כי במה נחשב הוא. ועוד דקדקו לשון במה בבי"ת שהיל"ל מה נחשב הוא. עוד דקדקו דכך היל"ל כי במה הוא נחשב אם כוונת הכתוב להזהביל מהותו. מזה למדו הנותן שלום לחבירו קודם שיתפלל כאילו עשאו במה, שבזה מובן בי"ת במה נחשב הוא. ואמר תיבת הוא באחרונה שאילו אמר מה הוא נחשב לא היה מורה הכתוב אלא שהוא הבל, אמנם עתה באומרו במה נחשב הוא הודיע שבמה ממש נחשב הוא שהוא מציאות במה רע ומר מאילו היה נעדר המציאות.

ובאומרו אשר נשמה באפו, הודיע הכתוב שזה הענין של חדלו לכם מן האדם אינו כללי בכל עת וזמן אלא בבקר השכם וכדמסיק גמרא במשכים לפתחו. וז"ש חדלו לכם מן האדם בבקר השכם בעת אשר חזרה נשמה לאפו שהיה ישן ונעור משינתו וחזרה נשמתו אליו, שאז אסור להשכים לפתחו לתת לו שלום, אבל אח"כ כשתתפללו אדרבה מצוה להקדים בשלום כל אדם. ושמאל תקן הבי"ת של במה שהוא לשון שאלה במה נחשב הוא במה חשבנו לזה לא לאלוה כיון שהקדמתו לתפילת האלוה.

ובס"ה פ' תצוה עלה קפ"ב, והביאו רחז"ל הנז"ל מהכרח הנז' לרש"י ז"ל, שאמרו

וכי א' הסיר ליה לבר נש לאיתמנעא משאר בני נשא, אוף אינון נמי מיניה ישתבחון בני נשא דלא יתקרבון אליו באילין לעלמין אלא אוקמוה במאן דאשכים לפתחא דחבריה למיהב ליה שלם. ואלא אוקימנא ליה בקרא אחרא מברך רעהו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו, ואע"ג דכל שפיר אבל מאי חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו הכי פקיד קב"ה וכו'. אומרו שהכתוב מדבר על המתכעס וטורף נפשו ככעס, שראוי ליחדל מן האדם אשר טורף נשמה המעולה ביותר מהשלש שהם נפש רוח נשמה, לפי שתכף בהסלק הנשמה על ידי הכעס נכנס בו סטרא אחרא אל זר, וכשם שאסור להסתכל באלילים כך אסור להסתכל בפניו כי במה נחשב הוא עע"ז נחשב ההוא בר נש. אמנם כעס הת"ח שתלמוד תורה מעולה הוא מאד שהוא לתת יקרא לאוריתא ולש"ש לעבודתו יתברך ע"כ.

ורש"י ז"ל, חדלו לכם מן האדם, שלא לשמוע למלכיתם המתעים אתכם מאחרי ה' ולהשתחוות למעשה ידיו. אשר נשמה באפו, אשר כל חיותו וכחו תלויים בנשמת אפיו שהוא רוח פורח שהיום ישנה בו ומחר תצא ממנו, וק"ו לצלם למעשה ידיו שאין בו ממש. ד"א חדלו לכם מן הדרכים הרעים ולמדו מן האדם אשר נשמה באפו הראיתם למה נחשב הוא, וק"ו לצלם מעשה ידיו. ע"כ.

והראב"ע ז"ל, אחר שהשם גזר עליכם, וזהו מפני פחד ה' אין כח באדם לבטל גזירותיו על כן חדלו לכם מן האדם שלא יושיעו אתכם כי הבל המה. ע"כ.

והרד"ק ז"ל, חדלו לכם, אז יאמר כל אחד לחבירו חדלו מן האדם שלא יהיה לכם מורא ממנו כי אם פחד ה' מהדר גאווה, כי האדם במה הוא נחשב הלא כאין כי כמעט רגע ימות, וזהו אשר נשמה באפו כלומר קרובה לצאת. ואמר באפו כי רוח החיים תלויים באף, כי דרך נקבי האף יצא החום הטבעי אשר בלב תמיד וכן יכנס עליו קרירות האויר ובוזה חיי האדם כמו שידוע בחכמת הטבע, אם כן שחיו קצרים מה נחשב הוא לירא ממנו. ע"כ. וכן מהר"א ז"ל, והוסיף גם אמרו שיש בזה הפ' רמז לאמונת העמים שהיו עובדים את המלכים שעשו עצמן אלוהים כמו שאחז"ל, ולכן אמר נגדם חדלו לכם מן האדם מלעבדו ולייחס אליו אלהות כי אדם היה כאחד ממנו. והענין כי באותו זמן יכחישו אותם האמונה ויאמר כל אדם לחבירו חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כאחד משאר בני אדם, ואם כן במה נחשב הוא כי תצא רוחו ישוב לאדמתו. ע"כ. וכן תרגם יונתן, אתמנעו לכון מלאשתעבדא לאנשא כמעבדיה דחלא גו' כבעמוד.

ולעד"ן לפי שאמר האדם ובה"א הידיעה המורה על חשיבותו, לכך הזהיר את כל העולם שיחדלו מן האדם השלם אשר זכה בלי ספק להיות נשמה באפו כי מי ומי הזוכה לנשמה, וכי תימא מי יכיר מי האדם אשר לו נשמה או רוח ונפש לבר. לזה אמר שיוכר זה באדם העניו המחזיק עצמו כאילו אינו תולה ארץ על בלימה. ז"ש כי במה נחשב הוא, ר"ל אותו האדם שמחשיב עצמו במה אנוש כמ"ש משה ע"ה הוא האדם אשר נשמה באפו, כי עקב ענוה יראת ה', ומקום שהגיד שיום בא לה' על כל גאה ורם שם שבח את הצדיק הענו. ואמר חדלו לכם מן האדם, ר"ל חדלו מן האדם

¹²³⁴⁵⁶⁷אוצר החכמה

אל תגעו במשיחי, וזה שאני מזהיר הוא לכם ולתועלתכם ו"ש לכם. ואפשר עוד באו' כי במה נחשב הוא, שר"ל כי במה שמחזיק עצמו כאילו אינו, ואומ' מה אני מה חיי ובמה זה סיבה כי נחשב הוא שנעשה חשוב לפני ולכן חדלו לכם ממנו. או אפשר לפרש כדס"ה בסגנון אחר, חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו, ר"ל קרובה לצאת שהרי היא באפו, כי אדם כזה במה נחשב הוא הלא לכלום הוא נחשב כי האדם השלם הוא אשר תקועה הנשמה שלו במוח כי שם משכנה והרוח בלב והנפש בכבר.

ומהרי"א ז"ל כתב, האמנם מהו היום הזה אשר זכר כי יום לה' על כל גאה ורם אשר קראו אחרית הימים המפרשים, לא אמרו כי אם שהוא לימות המשיח שהוא על דרך יהיה צמח ה' לצבי ולכבוד, אבל אין ספק שכבר מצאנו שאמר ביום ההוא על זמן חזקיהו כמו שאמר ביום ההוא ישרוק ה' לזבוב וגו', ביום הוא יגלח ה' וגו' יהיה ביום ההוא יחיה איש עגלת בקר וגו', והיה ביום ההוא כל מקום אשר יהיה שם אלף גפן, שכל זה נתקיים בימי חזקיהו. וכן תמצא שאמרו הנביאים ביום ההוא פעם על חרבן בית ראשון ופעם על פקידת בית שני ופעם על קבוץ הגליות העתיד להיות, כמו שאמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול, עד שמפני זה חשבו קצת המפרשים שהנבואה הזאת מתחלת באחרית הימים ושאר הפרשיות נאמרו על בית שני שאז נעזבה ע"א.

ואני אומר שעם שיפורש ביום ההוא על כל אחד מהזמנים אשר זכרתי, הנה יום לה' לא נאמר בדברי הנביאים כי אם על יום המיוחד אשר בו ידן אפסי ארץ ויחיו המתים ויקבל העם כולו עול מלכותו, ועליו אמר עמוס הוי המתאווים את יום ה' למה זה לכם יום ה' הוא חושך ולא אור, וצפניה אמר עליו קרוב יום ה' יום עברה היום ההוא גו'. וכן אמר ליום קומי לעד כי משפטי לאסוף גוים גו', וזכריה אמר הנה יום בא לה' וחולק שללך בקרבך. והיה יום אחד יודע לה' גו', והנביא מלאכי הוסיף כי אור שהוא יום הדין לתת שכר לצדיקים ועונש לרשעים. ואמר על יראי ה' וחושבי שמו והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגולה וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד אותו, וזה לענין השכר. ולענין העונש אמר כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי רשעה קש וליהט אותם היום הבא, ועל היום האלהי ההוא אמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה'.

הנך רואה שכל אלה הנביאים קראוהו יום ה' לפי שלא יהיה בו דבר לא מהמנהג הטבעי ולא מהסדור השממי כי אם מנפלאות ה' שיעשה בעצמו מבלי אמצעי, וקבלו הנביאים והחכמים ז"ל שיהיה זה עם תחיית המתים ושיהיה רוב לקבוץ הגליות אחריו. ולפי שהם קבלו שהעולם הזה יפסד ויחרב אחר זה זמן מה לכן הנביא ישעיה קרא לזמן ההוא אחרית הימים לפי שיבא בסוף החלד, וכן אמר ר' קטינא בפ"ח שתא אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב שנאמר ונשגב ה' לבדו ביום ההוא. ובזה ביארו שיום ה' שזכר כאן הנביא יהיה בזמן התחיה ואחרית החלד יגלה, אם כן הנביא בזה המקום שבאחרית הגלות וקץ הימין אומות העולם בארצותם לגוייהם יאמינו באלהות ה' ותורתו בהסכמה נפלאה, שיאמרו כולם לכו ונעלה אל הר ה' ואל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ושיסירו מלבם גאה וגאון ודרך רע, שנאמר וישח אדם וישפל איש,

ושיסירו מן הארץ ממשלת המלכים ושררת השרים ולא יעברו עוד שום שר ושלטון כי אם לה' לדו כמו שנאמר ושח גבהות אדם ושפל גו', ושיעזבו כל עיני ע"א מפני פחד ה' ומהדר גאונו, ואין ספק שלא יבואו לכלל אמונה זאת להעביר גלולים מן הארץ והאלילים כרות יכרתון מפאת סברתם כי איך יסכימו בני אדם בדבר זר כזה בחקם, וגם לא יבואו אליו מכובד מלחמה שיעשה מלך המשיח כי איך ילחם בהיותו במזרח או בארץ ישראל עם האנשים אשר במערב על דרך משל, וגם לא יהיה זה באמצעות ישראל שילמדו את הגוים אשר בתוכם ושמרו דרך ה', כי הנה ברוב חלקי הישוב כבר היום הזה לא ימצאו בני ישראל ואין לנו שנאמר שהשי"ת יכריח בני אדם לעברו כי הוא יתברך לא יבטל הבחירה ולא יחפוץ שילינו כל יושבי תבל בחסרון אמת ואמונה ובבוקר השכם יקומו ברעת ותבונה שלא היה להם.

אבל אמתת זה הוא אשר דברתי בהקדמת זה הספר. שהנה ה' יעשה זה הדבר הגדול הזה באמצעות המתים שיחיה אז, כי כאשר יקומו גם בני אדם גם בני איש בכל מחוז ומחוז מדינה ומדינה עם ועם הרשומים שבהם בקדושתם וחכמתם יגב' אתם ומהקרובים אליהם בזמן ויגידו אליהם כי שקר נחלו אבותם הבל ואין בם מועיל וה' הוא האלהים ותורתו אמת, ויספרו להם השכר הרוחני אשר ליראי ה' ולחושבי שמו והעונש המופלג העתיד לע"א, ויצוו אותם לעזוב אלילים מלכיהם ושריהם וללכת אחרי ה' כי הוא לבדו אמת וכל בני בשר כאין ותוהו נחשבו לו כי לה' המלוכה ומושל בגוים. אין ספק שלבות בני אדם יתפעלו מאד ויכנעו לאמונת השי"ת וימשכו אחריו, וידברו שפה ברורה לקרא כולם בשם ה' כי יקבלו קריאת ה' מפני הקמים בתחי' גם וחכמיהם הפלוסופים המפורסמים שיקומו ויגידו לפני בני אדם אמתת האמונה, אין ספק שכולם ימשכו אחריו ויסורו מן הדרך הרעה, ולא יתנו עוד דעתם אל דבר מדומה וגשמי כי אם אל האמת והאמונה האלהית, ועל זה אמר הנביא והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם.

וזהו ענין הנבואה הזאת שכל העמים יאמרו לכו ונעלה אל הר ה' ויסירו מקרבם כל מין גאווה והאלילים כליל יחלוף כי ילכו בני האדם אחרי האמת ולא אחרי הדמיונות והכזבים, ובזה יזכה המין האנושי לתכלית בריאתו שהוא התכלית האמיתית על ידי תחיית המתים. ואולי שלזה רמז באומרו ובאו במערות צורים ובמחלות עפר שהם המקומות אשר שם המתים קבורים, שיבואו שם האנשים לראות איך יתדבקו עצמות המתים עצם אל עצמו ויחיו ויקומו כי היא העצומה מהנפלאות. ולפי שבסיבת זה יחדלו בני האדם מן האלילים ומהמשך אחרי המלכים ושרי הארץ שהם גם כן אלילים בצד מה, לכן חתם דבריו באומרו חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו, ר"ל חדלו לכם מן העבודה האלילית והמלכים והגאו' בראותכם את האדם אשר נשמה באפו שהם המתים הקמים מקבריהם וחזרה הנשמה באפם כי במה נחשב הוא אצל הבורא עולם הרוחני, כלומר במה האדם נחשב האם באמונה האמיתית והשכלתו במושכלות ואם בדברים המדומים הכחזבים עכ"ל. ומהמשך הכתובים נראה שדבר ביום החרבן מצד עונותיהם, ויוכיח כן אומרו כי הנה האדון ה' צבאות וכל הקללות שקללם ישעיהו.

תרגום

ג' א' כִּי הִנֵּה הָאָדוֹן יְהוָה צְבָאוֹת מִסִּיר
מִירוּשָׁלַם וּמִיְהוּדָה מִשְׁעָן וּמִשְׁעֵנָה כָּל
מִשְׁעָן לָחֶם וְכָל מִשְׁעָן מִים: ג' גְּבוּר
וְאִישׁ מִלְחָמָה שׁוֹפֵט וְנָבִיא וְקָסִם וְזֶקֶן:
ג' שָׂרֵי חֲמִשִּׁים וְנִשְׂוֹא פָנִים וְיוֹעֵץ וְחָכֵם

הוא קים וקסר ליתוה
וכקסא חשיב הוא:
א ארי הא רבון עקא יי
צבאות מעדי מירושלם
ומיהודה סמך וסעיר כל
סמך מיכל וכל סעיר
משתי: ג גבור וגבור
עביר קרב דין וקסר
ומשקאל וקב: ג רב
חמשיין וקסב אפיון וקלין
מילך ואמר ומשקמק

ת"א האדון ה' חגיגה י"ד:

מהר"י קרא

ג' (א) כי הנה ה' צבאות עתיד להסיר מירושלם וביהודה, משען ומשענה כו' ומה המשען, כל משען להם, ומה המשענה כל משען מים: (ב) וקסם, זה חכם הרואה את הנוסף, קסם על שפתי מלך, ומגיד אחרית דבר כראשיתו, ולא יבעל פיו אלא כל אשר ידבר בוא יבוא: (ג) ונשוא פנים, שנושאין לו פנים ולדורו בעבורו: וחכם הרשים, אומנות שלא

רש"י

ג' (א) מסיר מירושלים וגו'. כולה מפורשת במס' חגיגה י"ח קללות קלל ישעיה את ישראל ולא נתקדשה דעתו עד שאמר ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד: (ב) וקסם, זה מלך שנא' קסם על שפתי מלך: (מסלי טו): (ג) ויועץ, יודע לעבר שנים ולקבוע חדשים: וחכם הרשים, שכשפותח בד"ת נעשו

אבן עזרא

ג' (ה) כי, יתכן היות זאת הפרשה פירוש הארזים וההרים וכלם או יתכן שתהיה דבקה עם חדלו לכם מן האדם והוא הנכון בעיני: מעשן ומשענה, דרך נחות, והעטס כל משען ופיו' כל משען להם ומים: (ג) גבור, שיש לו כח: ואיש מלחמה, שהוא רגיל: שופט, שיטאלו שורטו צדק הישרה בדת וכן הנביא גם הקוסם בהכמת המולות: וזקן, שנסה דברי העולם: (ג) שר, וחכם הרשים.

נחשב הוא ואיך יתכן לכסות עליו או לירא ממנו: (ה) כי הנה האדון, אמר בפרשה שלמעלה נמול הרשעים וכלתם בימי מלך המשיח, ועתה אמר כי עתה יעשה דין ברשעים בירושלם וביהודה ויתמו ברעב ובחרב הגדולים שבהם וישארו הנערים והתלולים, ואמר האדון להודיעם כי הוא אדון ובידו להרוס ולבנות להשיבם ולהרעם, והם אינם חושבים כי הוא אדון ויפנה אל בעשיהם כי אם היו חושבים זה לא היו חוסמים ולא היו יוצאים מרשותו וממצותו: משען ומשענה, לפי שבכל הענין לחזק כמנהג שנה הענין במלות שונות וזכר ונקבה, ואחר כך פירש כל משען לחם ומשען מים, ואמר משען כי משען תורה בתוכחות בשבירי לכם מטה לחם כמו המטה שישען תאדם עליו כן ישען בבאכל ובבישתה: (ב) גבור ואיש מלחמה, בעיר ברעב ובדבר, ואלה הארבעה אנשים הנכבדים שבעם, ויונתן הרגם ונביא וסופר ותרגם וקוסם ודמשתאיל, ר"ל סופר מזהיר בעם, ורמשתאיל האדם הנשאל שישאלו את פיו על העתידות כמו חזון בנכבים: (ג) שר חמשים, אפילו שר חמשים אין צריך לומר שרי אלפים ושרי מאות: ונשוא פנים, מי שהוא נכבד מרוב עשרו וגדולתו: ויועץ, מי שיש לו דעה ודעת בדרכי העולם ובעסקים שבין אדם להבירו: וחכם הרשים, הוא מי שמתעסק בחכמות וקנה אותם וידעם: וחריש, בפלם חכמים, ופירוש חריש מענין מתשבה, כמו אל תחרוש על רעך רעה, כי עיקר החכמה במתשבת הלב, ואמר וחכם סמוך לומר כי הוא חכם על חכמים אחרים כלומר שיש לו תלמידים חכמים: ונבון לחש, פירושמי שהוא נבון בהכמת המענה והדבר, ואמר לחש שהוא הדבור בחשאי ובנחת, כמו כי עבדיו מתלחשים, לפי שבענין זה הם דברי חכמים, כמו שכתוב דברי חכמים בנחת נשמעים, ובאלה הרי' שזכר הוא תיקון הכיר וקיומה וזולתם הוא חרבות העיר והשחתה, והחכם הגדול רבי משה בר' מייכין פירש יועץ נקרא מי ששענה נכונה ועסקיו כראוי בדברים המנהגים אך לא יבין שום שכל ואשר ישלו החכמות המושגות בפעל הוא נקרא חכם חריש, ואשר הוא כבין ודך המבע ויכול להשלים הענינים בפירוש קצר מתוקן הוא הנקרא נבון לחש אך לא התעסק בחכמה ולא השיג החכמות ויונתן הרגם רב חמשיין וכו'. ובדברי רבותינו ז"ל י"ח קללות קלל ישעיה הנביא את ישראל ולא נתקדשה דעתו עד שאמר להם ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד, מאי היא דכתיב כי הנה האדון ה' צבאות וגו', ומשען אלו בעלי מקרא, משענה אלו בעלי משנה, כל משען לחם אלו בעלי תלמוד, שנאמר לכו לחמו בלחמי, וכל משען מים אלו בעלי אנדה שמושכין לבו של אדם כמים, גבור אלו בעלי שמועות, ואיש מלחמה זה שיועד לישא וליהן במלחמתה של חוריה, שופט זה דין שדן דין אמת לאמתו, נביא כשימצה קוסם זה מלך, שנא' קסם על שפתי מלך בבשפם לא יבעל פיו, זקן זה שראו לישב

מצודת ציון

ג' (ה) משען לחם, טל כי חיות האדם תלויה בלחם ובמים ונשמן בזה אמר משען לחם וכמ"ס כל מטה להם סכר (חל' קס): (ב) וקוסם, הוא המזהה בכוכבים ויועד מהתקדשות: חריש, הוא ענין מחשבה כמו אל מחשבה על רעך רעם (מסלי ג') כ"ל חכמים כי

מצודת דוד

ג' (ה) כסיר וגו', ר"ל לא ימלא כסם לא חיש ולא חשש אשר יחזק דלים להספיק להם לחם ומים: (ג) גבור וגו', מוסר מלמלת מסיר כאלמר בהמקל שלפניו: (ג) שר חמשים, מסיר שר חמשים כי יוטל בהכרה מכל וכל: ונשוא פנים, חיש נכבד שכלל נושאים

כלי פז

כי הנה האדון ה' צבאות גו', במסכת חגיגה פ' אין דורשין, כי אתא רב דימי אמר י"ח קללות קלל ישעיהו את ישראל ולא נתקדשה דעתו עד שאמר להם מקרא, זה ונגש איש באחיו ואיש ברעהו ירהבו הנער בזקן וגו'. י"ח קללות מאן נינהו, דכתיב כי הנה האדון ה' צבאות מסיר מירושלם משען, אלו בעלי מקרא, משענה אלו בעלי משנה כגון רב יהודה בן תימא, ופליגי רב פפא ורבינא, חד אמר שש מאות סדרי משנה וחד אמר שבע מאות סדרי משנה, כל משען לחם, אלו בעלי תלמוד, וכל